

Кузнецова О.,
доктор педагогічних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

СТАН ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Стаття присвячена висвітленню стану іншомовної освіченості та вивчення мов на теренах Європейського Союзу на основі вивчення та аналізу офіційних документів і статистичних даних.

Ключові слова: *іншомовна освіта, іншомовна освіченість, вивчення іноземних мов, стан, Європейський Союз*

Кузнецова Е. *Состояние иноязычного образования в Европейском образовательном пространстве.* Стаття посвящена освещению состояния иноязычной образованности и изучения иностранных языков на территории Европейского Союза на основе изучения и анализа официальных документов и статистических данных.

Ключевые слова: *иноязычное образование, иноязычная образованность, изучение иностранных языков, состояние, Европейский Союз.*

Kuznetsova O. *Foreign Language Proficiency in the European Educational Space.* The article considers the information on foreign language proficiency and foreign language learning within the European Union on the basis of analysis of official documents and statistic data.

Key words: *foreign language education, foreign language proficiency, foreign language learning, data, the European Union.*

Орієнтація України на європейський освітній простір вимагає вивчення і врахування тенденцій, що наявні на різних освітніх рівнях як щодо формування змісту освіти і визначення освітніх пріоритетів, так і цивілізаційних тенденцій, що висвітлюють ціннісні пріоритети сьогодення і найближчого майбутнього.

Розширення міжнародних контактів у сучасному світі викликає зростання ролі і значення володіння іноземними мовами. Іноземні мови слугують як засобом комунікації, так і засобом встановлення і пізнання мовних і культурних норм, реалізації діалогу культур, розвитку взаєморозуміння та толерантності. Характерною рисою навчання стало визнання комунікації у різноманітних аспектах провідною функцією мови, а розвиток іншомовної комунікативної компетенції визначено як провідну мету навчання й вивчення іноземної мови.

В одному з документів Директорату загальної освіти та культури Єврокомісії зазначається, що оскільки відбуваються зміни у понятті «національна держава», необхідним є посилення спрямованості на навчання мов, причому навчання мов вимагає модернізації. Навчальне середовище має стати гнучким, багатоаспектнішим, таким, у якому студенти навчатимуться спілкуванню та функціонуванню у розмаїтті вимірів [3].

Оскільки Україна прагне повноцінного членства у Європейському Союзі, важливим є ретельне вивчення та критичне осмислення досвіду організації навчання мов для здійснення практичних кроків щодо доведення вивчення і навчання іноземних мов у країні до рівня, що насправді дозволить громадянам України повноправно інтегруватись в європейську спільноту.

Останнім часом питання іншомовної освіти в Україні та за кордоном є предметом уваги багатьох вітчизняних науковців, зокрема І. Білецької (полікультурні засади іншомовної освіти у середніх навчальних закладах США), В. Гаманюк (аналіз іншомовної освіти у Німеччині), Р. Гришкової (іншомовна освіта в Україні), Л. Гульпи (розвиток іншомовної освіти у середніх навчальних закладах Угорської республіки), О. Максименко (організація навчання іноземних мов у вищій школі країн Західної Європи), В. Махінова (засади формування мовної особистості в історії розвитку європейського соціокультурного освітнього простору), М. Пархомчук (багатомовність як перспектива розвитку іншомовної освіти в початкових школах Німеччини), М. Тадеєвої (розвиток сучасної шкільної іншомовної освіти в країнах - членах Ради Європи) та інших.

Утім стрімкі глобалізаційні процеси та євроінтеграційна спрямованість України вимагають поглиблення вивчення зарубіжного досвіду та відстеження нововведень і тенденцій з метою впровадження ефективних організаційних заходів, методів і форм реалізації іншомовної освіти.

Метою статті є висвітлити та проаналізувати стан іншомовної освіченості та вивчення мов на теренах Європейського Союзу.

У межах ЄС розмовляють багатьма мовами, серед них 23 - офіційно визнані мови, більше 60 - регіональні та мови меншин і велика кількість «некорінних» мов, якими розмовляють мігранти. Безпосередній вплив ЄС у сфері освітньої і мовної політики є незначним, ця сфера знаходиться у зоні відповідальності кожної окремої держави ЄС. Утім в офіційних документах ЄС визначено основи мовної політики співтовариства і наголошено, що ЄС прагне зберегти лінгвістичне розмаїття і розвивати володіння мовами задля збереження культурної ідентичності, соціальної інтеграції і спільності, а також тому, що багатомовність є важливим інструментом, що надає громадянам в умовах інтегрованої Європи суттєві переваги, наприклад, у здобутті освіти, при працевлаштуванні, забезпеченні мобільності тощо [4]. Так, мобільна робоча сила розглядається ключовим аспектом конкурентоздатності економіки ЄС.

Документи Єврокомісії «Рамкова стратегія з мультилінгвізму» (2005 р.), і «Європейська стратегія з мультилінгвізму» (2008 р.) визначили 3 основні напрями політики ЄС у цій сфері:

- наголошення на значній ролі, що її відіграють мови і багатомовність в європейській економіці, і пошук шляхів підвищення цієї ролі;
- заохочення всіх громадян до вивчення більшої кількості мов і здатності розмовляти ними для покращення взаєморозуміння і спілкування;
- забезпечення для всіх громадян доступу до законодавства і інформації ЄС на власній мові [2].

Окреслені напрями доповнюють план дій Єврокомісії «Розвиток вивчення мов і мовного розмаїття», прийнятий у 2003 р., який зацентрував увагу на заходах, спрямованих на підтримку ініціатив, що мають місце на місцевому, регіональному та національному рівнях щодо доведення переваг вивчення мов упродовж життя до всіх громадян; покращення якості навчання мов на всіх рівнях; вибудовування середовища, сприятливого для вивчення мов, і полегшення процесу вивчення мов [1].

Фактично ЄС заохочує усіх громадян до багатомовності, висуваючи довготермінову мету, що передбачає володіння кожним європейцем принаймні двома мовами, крім рідної (Strategic Framework for Education and Training, ET 2020).

З метою привернення уваги до значущості проблеми ще у 2001 р. було започатковано відзначення Європейського дня мов, який святкується щорічно 26 вересня. Постійно проводяться опитування і дослідження, присвячені відстеженню стану багатомовності громадян ЄС, досвіду і ставленню європейців до мультилінгвізму, до вивчення і покращення мовних умінь, прийняття найбільш корисних мов тощо.

Статистична агенція ЄС (Євростат) регулярно оприлюднює дані стосовно вивчення мов школярами і існуючих мовленнєвих умінь дорослих. Загальною метою таких заходів є зацентрувати увагу громадськості на важливості вивчення мов й розвитку багатого лінгвістичного і культурного розмаїття Європи і заохотити до вивчення іноземних мов упродовж життя в інституційній освіті і поза її межами.

Так, у 2012 р. дослідження, проведене у 27 країнах ЄС, показало (були опитані близько 26750 осіб різних соціальних і вікових груп):

- виходячи зі складу населення ЄС, найбільш поширеною рідною мовою, якою розмовляють у ЄС, є німецька (16%), за нею йдуть італійська та англійська (13%), французька (12%), іспанська і польська (8% населення спілкуються кожною з цих двох мов);

- для більшості європейців рідною мовою є одна з офіційних мов країни проживання;
 - більше половини європейців (54%) здатні розмовляти щонайменше ще однією мовою, крім рідної, чверть (25%) здатні розмовляти щонайменше двома іншими мовами і кожний третій володіє принаймні трьома мовами, крім рідної; у низці країн більше 90% респондентів можуть спілкуватися ще однією мовою, крім рідної (у Люксембурзі - 98%, Латвії - 95%, Нідерландах - 94%, Мальті - 93%, Словенії та Литві - по 92%, Швеції - 91%);
 - найбільш суттєве зростання кількості громадян, здатних розмовляти принаймні ще однією мовою, крім рідної, порівняно з попередніми дослідженнями «Євробарометра» (міжнародний проект регулярних опитувань громадської думки, що здійснюється під егідою Європейської Комісії) було відзначено в Австрії (+ 16%, досягнутий показник склав 78%), Фінляндії (+ 6%, досягнутий показник склав 75%), Ірландії (+ 6 %, досягнутий показник склав 40%);
 - водночас у ряді країн відзначено зменшення кількості громадян, здатних розмовляти принаймні ще однією мовою, крім рідної: у Словачії (- 17%, загальний показник - 80%), Чехії (- 12 %, загальний показник - 49%), Болгарії (- 11 %, загальний показник - 48%), Польщі (- 7 %, загальний показник - 50%), Угорщині (- 7 % , загальний показник - 35%). У Словаччині і Чехії це зменшення пов'язане з кількістю тих, хто здатний спілкуватися російською чи німецькою мовами;
 - у деяких країнах дещо збільшилася кількість тих, хто відзначають, що можуть спілкуватися якнайменше двома іноземними мовами, зокрема в Італії (+ 6 % , загальний показник - 22%) і Ірландії (+ 5 %, загальний показник - 18%);
 - водночас у 9 країнах ЄС встановлено досить значне зниження кількості тих, хто відзначають, що можуть спілкуватися якнайменше двома іноземними мовами: у Бельгії (- 16 %, загальний показник - 50%), Угорщині (- 14 % , загальний показник - 13%), Болгарії (- 12 % , загальний показник - 19%), Польщі (- 10 % , загальний показник - 22%), Португалії (- 10 % , загальний показник - 13%), Мальті (- 9 % , загальний показник - 59%), Люксембурзі (- 8 % , загальний показник - 84%), Данії (- 8 % , загальний показник - 58%), Естонії (- 6 % , загальний показник - 52%);
 - країни, громадяни яких щонайменше готові розмовляти будь-якими іноземними мовами, - це Угорщина (65%), Італія (62%), Велика Британія і Португалія (61% в кожній з країн), Ірландія (60%);
 - 5 мов, які є найбільш розповсюдженими у спілкуванні, - це англійська (38%), французька (12%), німецька (11%), іспанська (7%) і російська (5%);
 - англійська мова є іноземною мовою, якою володіє найбільша кількість громадян ЄС (у країнах, де ця мова не є офіційною, тобто за винятком Великої Британії і Ірландії) ;
 - більшість європейців, які розмовляють англійською, іспанською і російською як іноземними мовами, вважають, що володіють ними на рівні, що перевищує «базовий» рівень;
 - трохи більше двох п'ятих (44%) опитаних європейців кажуть, що здатні розуміти досить гарно принаймні одну іноземну мову для того, щоб відслідковувати новини по радіо чи по телебаченню. При цьому англійська є найбільш поширеною мовою, зрозумілою для сприйняття, 25% європейців здатні відслідковувати новини по радіо чи по телебаченню цією мовою. Французьку та німецьку розуміють по 7% респондентів, іспанську - 5%, російську - 3%, італійську - 2% ;
 - менша кількість європейців схильні визнати, що розуміють досить гарно будь-яку іноземну мову для того, щоб бути здатними спілкуватися нею «он-лайн» (використовуючи e-mail, Twitter, Facebook etc.), дві п'ятих опитаних (39%) зазначають, що можуть послуговуватися принаймні однією мовою таким чином. Такою мовою є англійська (26% європейців вказують, що можуть спілкуватися нею «он-лайн»), французькою і німецькою можуть спілкуватися 5% європейців, за ними йдуть іспанська - 3%, російська і італійська - 1%;
 - простежується безпосередній взаємозв'язок між порядком, у якому мову вказують як таку, якою володіють вільно (за сприйняттям опитуваних), і частотою використання цієї мови. 24% респондентів використовують свою «першу» іноземну мову щодня або майже щодня, приблизно така ж кількість респондентів (23%) використовують її часто, інші (50%) використовують її час від часу. Приблизно одна особа з 10 використовує другу іноземну мову щоденно або майже щоденно (8%), і 65% використовують її досить рідко. Лише 6% респондентів, які розмовляють третьою іноземною мовою, використовують її щоденно, приблизно одна особа з 8 (13%) використовує її часто, але не щоденно, і близько 7 осіб з 10 (69%) використовують її час від часу [4].
- Європейці зазначають, що вони регулярно використовують іноземні мови, переглядаючи кіно чи телефільми або слухаючи радіо (37%), використовуючи Інтернет (36%) і спілкуючись з друзями (35%). 27% респондентів повідомляють про регулярне використання іноземних мов для спілкування на роботі і 50% - під час відпусток за кордоном. У ході опитування з'ясовано, що серед тих, хто стверджують, що англійська є іноземною мовою, яку вони знають найкраще, 20 % кажуть, що володіють нею на високому рівні (B2, proficient), 35% - оцінюють власний рівень як гарний (B2, good), і 45% - оцінюють власний рівень як пристойний (B2, fair) [4].
- Найбільш суттєві зміни, що відбулися, порівняно з даними за 2005 р. пов'язані зі зростанням кількості європейців, які регулярно послуговуються іноземними мовами в інтернеті (+ 10%) і при перегляді кіно- та телефільмів чи прослуховуванні радіо (+ 8 %). Кількість європейців, які не використовують іноземні мови регулярно у будь-яких ситуаціях знизилася з 13% у 2005 р. до 9% - у 2012 р. Поряд з тим більшість європейців не відносять себе до тих, хто вивчають мови активно. Близько чверті (23%) європейців ніколи не вивчали жодної

іноземної мови, а трохи більше двох п'ятих (44%) не вивчали мови останнім часом і не мають наміру розпочати їх вивчення;

Ключовою перевагою вивчення мов європейці схильні вважати можливість роботи в іншій країні (три п'ятих опитаних - 61%). Трохи більше половини європейців (53%) відносять до переваг необхідність використання на роботі, включаючи подорожування за кордон. Трохи менша кількість (46%) відзначають як перевагу здатність навчатися за кордоном і можливість використання мови під час відпустки (47%). 4 з п'яти європейців (79%) вважають англійську однією з найбільш важливих мов для майбутнього їх дітей. 98% європейців вважають, що оволодіння іноземною мовою є важливим для майбутнього їх дітей. Дві треті європейців (67%) вважають англійську однією з двох найбільш значущих мов для себе. До важливих мов вони відносять французьку і німецьку - 20%, іспанську - 16% і китайську - 14% (+ 4%) [4].

За існуючими даними, найбільш розповсюджений спосіб оволодіння іноземною мовою - вивчення іноземної мови у школі. Трохи більше двох третин європейців (68%) вивчали іноземну мову саме таким чином. Значно менша кількість європейців вивчали іноземну мову, спілкуючись нею неформально з носіями мови (16%), з вчителем поза школою, займаючись у групі (15%), під час частих або тривалих поїздок. Європейці схильні вважати, що вивчення іноземної мови/мов у школі є найбільш ефективним способом їх вивчення.

Більшість європейців поділяють позицію Європейського Союзу стосовно того, що громадяни ЄС повинні бути здатними розмовляти принаймні двома іноземними мовами; більше семи осіб з десяти (72%) погоджуються, що громадяни ЄС мають бути здатні спілкуватися більше ніж однією мовою, крім рідної. Переважна кількість європейців (81%) вважають, що до мов у межах ЄС має бути однакове ставлення (рівноправне). Навіть той факт, що семеро з десяти (69%) вважають, що європейці мають бути здатні спілкуватися спільною мовою, не означає, що будь-яка мова повинна мати перевагу над іншими [4].

Короткий огляд стану навчання іноземних мов на різних освітніх рівнях дозволяє визначити, що на рівні дошкільної освіти, яка у більшості європейських країн не є обов'язковою, навчальна програма не передбачає вивчення дітьми іноземних мов. Водночас у деяких регіонах та окремих закладах дошкільної освіти рішення щодо навчання дітей іноземної мови приймаються на місцевому чи інституційному рівні, наприклад у Чеській Республіці та в Іспанії. У низці країн здійснюються пілотні проекти щодо перевірки слушності вивчення іноземної мови дітьми раннього віку (Австрія, Італія, Словенія, Іспанія) [7].

Простежується тенденція до введення іноземної мови на рівні початкової освіти як обов'язкової дисципліни для вивчення, наприклад у Франції, або на добровільній основі у Великій Британії. До того ж у початкових школах відзначається прагнення залучати до викладання іноземних мов учителів початкової школи, щоб забезпечити викладання всіх предметів одним учителем (Норвегія, Австрія). Хоча у тих країнах, де надається вибір іноземної мови для вивчення, до викладання залучають учителів-фахівців з іноземних мов або учителів зі спеціалізацією з кількох предметів.

На рівні середньої освіти вивчення іноземних мов є обов'язковим в усіх європейських країнах протягом певного періоду часу. Зазвичай, вивчення іноземної мови діти починають у віці 9-10 років. Хоча у Болгарії, у деяких регіонах Бельгії та у Великій Британії, за винятком Шотландії, діти розпочинають вивчення іноземної мови, коли їм виповнюється 11 років. Навчальні програми включають цю дисципліну для вивчення, як правило, до терміну, який визначено як обов'язковий для навчання у школі. Інші іноземні мови для обов'язкового чи факультативного вивчення вводяться, коли діти досягають 12 чи 14 років.

У сфері вищої освіти навчання мов реалізується як обов'язковий складник змісту освіти лише у межах фахової підготовки студентів-філологів, за деякими програмами подвійної спеціалізації та у межах пропонованих студентам навчальних дисциплін для вивчення за вибором.

З метою реалізації концепції вивчення мов упродовж життя у межах позаінституційної освіти пропонується гнучка система «сертифікованих» і «несертифікованих» мовних курсів. Утім основне завдання забезпечення іншомовної освіти покладене на заклади інституційної середньої освіти. Суттєвим і дискусійним є питання щодо вибору іноземної мови для вивчення у межах інституційної освіти. У 2011 р. у 28 країнах ЄС 83% учнів на рівні початкової освіти і 94% учнів на старшому рівні середньої школи вивчали англійську мову в якості іноземної. Другою за поширеністю вивчення у якості іноземної мови і на рівні початкової освіти, і на рівні середньої освіти була французька (19% - на рівні початкової школи і 23% на рівні старшої середньої школи), за нею слідували німецька (9% і 21%) та іспанська (6% та 18%) [7].

Французьку мову вивчають більше половини учнів початкових і молодшого етапу середніх шкіл у Люксембурзі та Румунії. У 2011 р. у початкових школах і на молодшому етапі середньої школи англійська була найбільш розповсюдженою іноземною мовою, її вивчали: більше 90% учнів: на Мальті і в Австрії - 100%, в Іспанії і Італії - 99%, у Греції - 97%, Хорватії - 95%, у Франції - 93%, у Польщі - 91%. На основі даних тих країн ЄС, про які є наявною у цьому аспекті інформація, французьку вивчали більше половини учнів на цьому рівні у Люксембурзі - 90%, у Румунії - 51%. Водночас німецьку мову вивчали більше чверті учнів: у Люксембурзі - 100%, Хорватії - 32%, Данії - 28%, Угорщині та Словаччині - 27%.

На рівні старшого етапу середньої школи англійська залишається найбільш поширеною іноземною мовою: більше 90% учнів в усіх країнах ЄС вивчають англійську, крім Болгарії, Кіпру, Угорщини, Мальти та Португалії. Другою найбільш поширеною іноземною мовою, що вивчається, на етапі старшої середньої школи, є німецька - у 10 країнах ЄС, далі йдуть: французька - у 9 країнах, іспанська - у 4-х, російська - у 3-х, а шведська та італійська кожна - в 1 -й з країн [4].

У документах Ради Європи, Європейського Союзу, у дослідженнях фахівців визначаються подальші орієнтири удосконалення вивчення іноземних мов, до яких відносять:

- створення гнучких навчальних програм, за якими вивчення іноземних мов можна було б поєднати з вивченням технічних, економічних або правових дисциплін (у межах вищої освіти це запровадження дипломів про вищу освіту подвійної спеціалізації);
- акцентування практичних переваг володіння іноземними мовами (доцільним вбачається перегляд цілі, завдань, структури навчальних програм з огляду на зміни потреб громадян і суспільства);
- розгляд процесу вивчення мови як такого, що триває все життя (відповідно посилення ролі післяшкільних закладів освіти, зокрема закладів вищої освіти - у створенні привабливих та ефективних можливостей у сфері вивчення мов);
- набуття більшої ваги пропозицій щодо вивчення іноземних мов із спеціальною метою, за умов урахування безпосередніх потреб тих, хто вдається до вивчення іноземних мов;
- модернізація навчальних матеріалів для різних освітніх рівнів;
- підготовка викладачів, готових до змін навчальних умов, до появи нової технології та її використання у навчальному процесі, до змін у навчальному процесі, до теоретичних і практичних нововведень, готових впроваджувати нові підходи, методи та форми навчання.

Вивчення та аналіз педагогічних джерел і статистичних освітніх даних дозволяють дійти таких висновків:

- 1) політика ЄС всіляко підтримує заходи із забезпечення можливостей для оволодіння громадянами ЄС іноземними мовами;
- 2) постійно відслідковується стан іншомовної освіченості громадян ЄС різних вікових груп;
- 3) пропагуються переваги володіння і здатності комунікувати іноземними мовами у сучасному світі;
- 4) навчання іноземних мов у європейському освітньому просторі реалізується переважно на рівні інституційної шкільної освіти;
- 5) на рівні шкільної освіти реалізуються заходи із запровадження раннього старту у вивченні іноземних мов і пролонгування терміну їх вивчення;
- 6) розширюється мережа курсів, що пропонують вивчення іноземних мов у позаінституційній освіті;
- 7) переважна більшість учнів в якості іноземної вивчають англійську мову;
- 8) доцільність вибору англійської мови для вивчення переважно пояснюється її широким: а) розповсюдженням у всіх сферах життя, б) використанням в освіті, в) використанням у професійному контексті;
- 9) у межах Європейського Союзу досягнуто досить високі показники (принаймні дві третини громадян на досить високому рівні володіють однією іноземною мовою), утім політики й освітяни докладають зусиль для досягнення якісніших результатів і забезпечення якісного прогресу;
- 10) для досягнення суттєвих якісних показників іншомовної освіченості громадян України необхідне системне впровадження заходів, спрямованих на послідовне й системне навчання й вивчення іноземних мов на всіх освітніх рівнях та в умовах позаінституційної освіти з наголосом на переваги, що їх надають володіння іноземними мовами і сформованість іншомовної комунікативної компетентності.

Виклики у сфері іншомовної освіти зумовлюють доцільність подальшого вивчення й аналізу розмаїття змістових та організаційних питань навчання й вивчення іноземних мов на різних освітніх рівнях і способи їх розв'язання у державах Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пелагеша Н. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу / Н. Пелагеша [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/July2009/23.htm>
2. Council Resolution on a European Strategy for Multilingualism [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://cordis.europa.eu/pub/fp7/ict/docs/language-technologies/council_decision_multilingualism_29nov09.pdf
3. Detecting and Removing Obstacles to the Mobility of Foreign Language Teachers Final Report / A Report to the European Commission Directorate General for Education & Culture [Електронний ресурс], July 2006.-87 p. - Режим доступу : http://www.pedz.uni-mannheim.de/daten/edz-b/gdbk/06/detect_removing_en.pdf
4. Europeans and their Languages: report /Special Eurobarometer 386 / Eurostat News Release [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
5. Framework Strategy for Multilingualism [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/txt/?uri=uriserv:c11084>
6. Globalisation, Modernity and Language: New Perspectives on LANGUAGE in education / The EUNoM report [Електронний ресурс]. September 2012. - 62 p. - Режим доступу : <http://eunom.uoc.edu>
7. Key Data on Teaching Languages at School in Europe - 2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/>